

MENS EN WERELD

„Die vragenrubriek in Mens en Wereld? Ja, dat zijn van die dingen, waarvan je denkt: dat is misschien wel wat en die je dan opzet, zonder te weten of het aanslaat en waar het naar toe gaat. Er bleek wel behoefte aan te bestaan. Langzamerhand is het zelfs meer uitgegroeid dan we aanvankelijk gedacht hadden en er gaat veel werk inzitten, want iedere vraag wordt op zichzelf een dossiertje, omdat er nogal eens wat over en weer gecorrespondeerd moet worden. En als ik er nu de hele dag de tijd voor had, maar het is niet mijn hoofdtak. Mijn eigenlijke werk is raadsman voor de arbeiderskampen. Dat zijn dus kampen waar arbeiders ondergebracht worden, die ver van huis hun werk hebben: seizoenarbeiders, die bijv. met oogsten helpen of, aan de andere kant, seizoenwerklozen, die in de tijd dat ze geen werk hebben, elders te werk gesteld worden. En dan natuurlijk de Delta- en IJsselmeerkampen. Allemaal afgelegen oorden, waar je uren en uren naar onderweg bent. Voor de vrijwilligers, die dit na hun eigen dagtaak moeten doen, is dat wel zwaar, vooral omdat ze na die bezoeken doorgaans in 't holst van de nacht pas thuiskomen. Naar de baggermolens en andere plaatsen op het water gaan we met een bootje van Waterstaat, een soort vervoer voor alle gezindten, want je zit er vaak samen met een dominee of een pastoor, die dan weer ergens anders afgezet worden.

We doen dit werk sinds 1950. Toen ben ik ermee begonnen. Eerst 'op proef' en direct bij het begin al werd me gezegd: 'Het zal je wel niet lukken om contact met de arbeiders te krijgen, want dat lukt niemand!' Later mochten we in sommige kampen wel komen, terwijl andere voor onze invloed gevrijwaard bleven. Die vielen dan weer onder een ander ministerie, dat ons minder gunstig gezind was.

Eerst was het wel pionieren, want ervaring had ik natuurlijk niet en de opgave was zo'n beetje, om te bewijzen, dat er behoefte aan ons bestond.

Gelukkig zijn we er toch wel in geslaagd om contact met de arbeiders te krijgen. Niet door toespraken of lezingen voor ze te houden, dat kan ze toch niet boeien, maar gewoon, door met ze te praten, door het gesprek. Mijn lezingen houd ik ook vaak in de vorm van een gesprek. Het geeft de mensen de gelegenheid om zelf mee te denken en zich van hun problemen bewust te worden en juist in die kampen schept dit een soort band met de arbeiders. Ik kan tenslotte zelf ook niet zeggen: zo en zo zit het en niet anders! Dat voelen ze en dat waarderen ze. Dan zeggen ze: 'Moet je 's horen, hoe denk je d'r nu zelf over?' En dat vind ik plezierig, want als ze gaan jij-en en jou-en heb ik het gevoel, dat ik hun vertrouwen gewonnen heb...

C. H. Schonk

Mensen en machten

Kan schroot iets te maken hebben met levensbeschouwing? Schroot blijkt iets te maken te hebben met gerechtigheid, althans met ongerechtigheid. En zodra daarvan sprake is hebben we te doen met een menselijke verschijnsel, een verschijnsel van de menselijke samenleving. Gerechtigheid is – evenals haar tegendeel – een samenlevingsverschijnsel dat in hoge mate medebepalend is voor 'smensen ontplooiingsmogelijkheid. Zonder gerechtigheid is de mens niet compleet. De mens wie gerechtigheid wordt onthouden, is geschonden: Niet alleen hem persoonlijk, maar ook zijn hele mens-zijn wordt dan tekort gedaan.

Zo iets hebben we nu gezien – en we zien het nog steeds – in de schrootaffaire, de affaire die ook wel wordt aangeduid met de naam van een mens: Louis Worms.

Worms is al eerder slachtoffer geweest van ongerechtigheid in de menselijke samenleving: in de bezettingstijd moesten hij en zijn familie wegens hun afkomst lijden. Worms zelf heeft die tijd overleefd en zit nu midden in andere ongerechtigheid.

Hij had zich geworpen op de schroothandel. Daar ontdekte hij knoeierij, een knoeierij die op grote schaal wordt bedreven. Hij meldde dit bij de overheid. En sedertdien is het mis gegaan met de schroothandelaar Worms. Hij onderging boycot. Collega's die ook graag een eind aan de knoeierij gemaakt zouden zien, durfden niet meer openlijk contact met hem te hebben. Het werd hem vrijwel onmogelijk gemaakt zaken te doen.

De schroothandelaar Worms had voor de keus gestaan: meedoen met de knoeierij – en dan zou het hem naar den vleze zijn gegaan –, of zich openlijk verzetten tegen de knoeierij – en dat zou vrij zeker de ondergang betekenen van de schroothandelaar Worms.

Zeker, de ondergang van de schroothandelaar, maar niet van de mens Worms. Want de mens Worms was taai. En de mens Worms trok ten strijde tegen de knoeierij, zijn maatschappelijk bestaan riskerend.

Aldus koos Worms de weg van de meeste weerstand. Deed hij dat omdat hij een idealist was? Worms is waarschijnlijk te reëel om uitsluitend idealist te worden genoemd. Hij trok ten strijde in de verwachting – en in zoverre was hij, helaas, niet reëel genoeg, – dat de overheden – de Nederlandse en de Europese – hem ogenblikkelijk recht zouden doen wederbaren.

Maar Worms raakte bekneeld tussen de raderen van machten: de raderen van de overheidsapparaten die veel vermogen – ook na-

laten en vertragen –, de raderen ook van belangen in het bedrijfsleven, raderen die kunnen verpletteren. Een schroothandelaar moet kunnen kopen en verkopen. Als afnemers en handelaren onderworpen zijn aan bepaalde overheidsmaatregelen, waarvan dan bovendien de uitvoering aan belanghebbenden in handen is gelegd, ontstaat een raderstelsel dat iemand compleet kan vermalen.

Intussen heeft de schroothandelaar Worms de strijd opgegeven. Hij heeft ook zijn verantwoordelijkheden tegenover zijn huishouden. Hij heeft zich niet helemaal laten vermalen. Op een laat ogenblik heeft hij de strijd gestaakt, maar pas toen hij wist dat er anderen waren – het Comité Schrootfraude – die de strijd zouden voortzetten.

Worms is nu bezig een nieuw bestaan op te bouwen, nog steeds in het schroot, en wel door te kopen in andere landen en te verkopen naar weer andere landen. Zodat het gevolg zal kunnen zijn dat hij Nederland zal gaan verlaten. In zoverre is hij dus wel vermalen.

Processen heeft Worms ook nog lopen. Die worden voortgezet. Maar Worms heeft zo tussen de raderen gezeten, dat hij zich over die processen niet veel illusies maakt.

Worms is een concreet voorbeeld van een verschijnsel dat algemeen kan worden, in elk geval een verschijnsel waarvan we allemaal het slachtoffer kunnen worden als we ongerechtigheid willen bestrijden. Noodzakelijk is dat niet, maar de mogelijkheid bestaat. Er zijn altijd wel machten die de mens kunnen breken: machten in overheid en bedrijfsleven, machten die ten slotte ook huizen in mensen. Die machten zijn formeel soms moeilijk aan te pakken. Hun werking is daar natuurlijk niet minder om. Die machten staan formeel soms heel sterk. Maar moreel – en daar komt het op aan – zijn zij dan soms ver onder nul.

De mens Worms is door menselijk toedoen mishandeld. De affaire-Worms is een rotte plek in de menselijke samenleving. Dit kunnen we constateren zonder te treden in de juridische aspecten van de affaire die wij op het ogenblik in het midden moeten laten.

Er zijn nog steeds rotte plekken. Ongerechtigheid is een ingreep, ernstiger dan een het lichaam kwetsende messteek. De mens, gewond door ongerechtigheid, bekneeld tussen de raderen van moeilijk zichtbare en grijpbare machten, die mens moeten wij aanschouwen. En dan worden wij, als wij willen zien, met onze neus gedrukt op verantwoordelijkheden die wij wel kennen, maar die vaak nog zo onvoldoende het leven in de praktijk beheersen. Ss.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
16e jaargang no. 21 – 4 november 1961

Kritisch allerlei

Toen wij geruime tijd geleden protest aantekenden tegen de pogingen de uitzendingen van de Stichting Openbaar Kunstbezit uit de radio te weren, deden wij dat onder meer op grond van het feit, dat wij van mening zijn dat culturele en op ontwikkeling gerichte uitzendingen toch al niet de zaken zijn waar wij door Hilversum bij voorkeur op worden vergast. Men kan daar verschillend over denken, er zijn zeker tallozen die de voorkeur geven aan amusementsprogramma's en het is duidelijk dat ook zij aan hun trekken moeten komen. Welnu, over het aantal van die laatste programma's lijkt ons dat men bepaald geen reden tot klagen heeft.

Hoewel wij van goed amusement beslist geen tegenstanders zijn, lijkt ons evenwel dat de hooggestemde idealen die de respectieve omroepverenigingen ons voorhouden, toch meer tot hun recht zullen komen in de bovenbedoelde uitzendingen op het gebied van de culturele vorming en algemene ontwikkeling. Eén van de verenigingen – niet de enige, laten wij dat vooropstellen – die dat met ons eens is, is met name de V.P.R.O., de vereniging waarvan het programma als geheel ons ideaal van een Nederlands „derde programma” nog het meest nabij komt. Hoewel zij dus zeker niet de enige is die, laten wij het kortheids-halve culturele vorming noemen, nastreeft, besteedt zij er relatief wel de meeste aandacht aan. Deze omroepvereniging beschikt evenwel niet alleen over de geringste zendtijd in absolute zin, maar heeft ook relatief het minst in de melk te brokken: met een derde van het ledental der grote omroepverenigingen beschikt zij slechts over een tiende deel van de zendtijd van die verenigingen. Dat heeft, gezien de opvattingen over het doel van radio die bij de V.P.R.O. heersen, tot consequentie, dat men een groter gedeelte van de zendtijd besteedt aan uitzendingen van gesproken woord dan de andere verenigingen. Tot nog toe heeft niemand daar ooit bezwaar tegen gemaakt, de leden van de V.P.R.O. zelf wel het minst.

Nu hebben echter, naar wij uit Vrije Geluiden vernemen, de grote omroepverenigingen plotseling bezwaar gemaakt tegen de bij de V.P.R.O. geldende verdeling van haar zendtijd. De grote omroepverenigingen, met de V.P.R.O. samenwerkend in de Programma-coördinatiecommissie, houden zich aan een verdeling van 30 % gesproken woord tegen 70 % muziek. Zij zijn nu plotseling (merkwaardige coincidentie met het indienen van de constructieve voorstellen voor een nationale omroep door de V.P.R.O.) van mening, dat de V.P.R.O. zich daar maar eens wat

meer naar moet richten. Gezien haar bijzondere positie zijn zij dan nog wel bereid een verdeling van 50 % muziek te accepteren, maar dat betekent op zichzelf al een ingreep die, zoals het bestuur van de V.P.R.O. opmerkt, „de aantasting van onze wezenlijke omroepstaak” tot gevolg zal hebben. Niet ten onrechte merkt dat bestuur op, dat men het nu wil dwingen 50 % van de toch al zo geringe zendtijd te besteden aan muziek, „die, hoe waardevol de V.P.R.O. muziekuit-zendingen ook acht, men toch op schier elk tijdstip van de dag in de programma's van de andere omroepverenigingen kan beluisteren. Vinden deze maatregelen doorgang dan zullen bijna de helft van de V.P.R.O.-uitzendingen moeten verdwijnen”.

De regeringscommissaris voor het radiowezen stelde zich op een formeel standpunt en dwong de V.P.R.O. het besluit van de Programmacoördinatiecommissie uit te voeren, wat tot consequentie had, dat uitzendingen als Het Pas-separtout van mevrouw Anne H. Mulder, de zo interessante gesprekken over De stad nú en Het platteland nú reeds moesten vervallen en andere programma-onderdelen (bij voorbeeld de rubriek Zorg om de mens) worden bedreigd.

Dit alles vernemende, rijzen ons toch wel de haren te berge. Men kan zich op het standpunt stellen, dat van programmacoördinatie in ons huidige omroepbestel al heel weinig te merken is (hoe vaak vallen uitzendingen van gelijke aard over Hilversum I en II samen of volgen zij kort na elkaar?), maar dat verwijt treft dan toch meer het bestel dan de commissie; in ons bestel moeten nu eenmaal alle zuilen over alle zaken, om het even op welk terrein die liggen, hun zegje hebben. De commissie die coördinatie nastreeft is op zichzelf dus wel een nuttige instelling, al bereikt ze ook weinig. Maar in dit geval gebeurt er niets meer of minder, dan dat de grote omroepverenigingen, gebruik makend van hun machtspositie, de bevoegdheden van de Programmacoördinatiecommissie misbruiken om hun dictatoriale wil aan de kleinere broer op te leggen en daarmee de laatste het bestaan vrijwel onmogelijk te maken. Dat is een ernstige aantasting van de bij de verdediging van ons omroepstelsel zo hoog geprezen democratie (de leden van de betrokken vereniging worden helemaal nergens in gekend) en bovendien van de vrije meningsuiting. Het is te hopen dat de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen, op wie de V.P.R.O. in laatste instantie een beroep heeft gedaan, deze onrechtvaardigheid zal rechtzetten, hetzij door de achterstelling op het gebied van de zendtijd ongedaan te

maken, hetzij door de V.P.R.O. de gelegenheid terug te geven haar taak op ongestoorde wijze voort te zetten.

In een land dat, blijkens alleen al de onmogelijke apartheidstheorieën, zijn geestelijke ontwikkeling zo achter is, wordt uiteraard de strijd voor gelijkberechting en aanvaarding van een niet-christelijke levensbeschouwing nog gevoerd in termen die ons misschien wat ouderwets aandoen. Leest u maar eens wat Sean O'Casey, ook in Die Rasionalis schrijft:

„As jul God dit goedkeur dat die een kind in 'n pandokkie en die ander in 'n paleis gebore wordt, dan is ons teen hom. As jul God verklaar dat die een kind met sy en die ander met swere bekleed sal word, dan is ons teen hom. As jul God verklaar dat 'n sak goud vir die behou van die een kind nodig is en vir die ander 'n handjievul pennies, dan is ons teen hom. As jul God afkondig dat die een kind in die glorie van die kennis sal lewe, en die ander in die gebrek van die onkunde sal sterwe, dan is ons teen hom. Vir altyd is ons teen jul God wat die rykes met goeie dinge vervul het en die armes met leë hande weggestuur het”.

Het doet ons misschien wat verouderd aan, maar toch... In Marcus 4: 25 staat geschreven: „Want wie heeft, dien zal gegeven worden; en wie niet heeft, van dien zal genomen worden ook wat hij heeft”. En nu zal er ongetwijfeld wel een andere bijbeltekst gevonden kunnen worden, waarin het tegendeel wordt beweerd, maar het staat er dan toch maar. En niet alleen daar trouwens, ook in Matth. 13: 12 en 25: 29 en in Luc. 19: 26, voor wie nog meer bewijspplaatsen voor deze christelijke ethiek wenst.

Voor het eerst heeft Nederland in de Verenigde Naties behalve door mooie woorden ook door zijn stem uiting gegeven aan zijn afkeer van de Zuidafrikaanse ras-sensdiscriminatie, namelijk door – als enig Westeuropees land – zijn stem te geven aan de Liberiaanse motie van afkeuring tegen de redevoering van de Zuidafrikaanse afgevaardigde Louw, die de apartheid trachtte te verdedigen en daarmee, uiteraard, in flagrante strijd kwam met het beginsel van rassengelijkheid dat in het Handvest van de V.N. is vastgelegd. Hoewel de andere Westeuropese landen op zuiver formele gronden zich van stemming onthielden, was het meest opvallende bij dit debat, dat niemand het voor Louw opnam. Het wereldforum heeft Zuid-Afrika dus meer dan duidelijk gemaakt, dat het alleen en in zijn hemd staat. Dat dat de nationalistische heethoofden tot inkêr zal brengen, mogen wij intussen helaas niet verwachten. Er is van Zuidafrikaanse zijde wel gesuggereerd, dat de Nederlandse houding mede ingegeven was door de stemming in Suriname, en dat waarschijnlijk wel terecht. Er is ook gesuggereerd dat deze mening niet die van het gehele Nederlandse volk zou zijn. Ook dat is – helaas – wel terecht,

maar dan moeten wij daar toch onmiddellijk aan toevoegen, dat het wel de mening is van alle fatsoenlijke Nederlanders, om het even van welke politieke of levensbeschouwelijke richting, en die vormen gelukkig nog wel de overgrote meerderheid. Laat dat onze Zuidafrikaanse „bloedverwanten” gezegd zijn: wij walgen van hun theorieën en praktijken en wij zijn niet in het minst trots op die „bloedverwantschap”.

Het Parool maakte melding van het feit, dat in Hengelo een dienstplichtige marineman die ziek was en daarvan volgens de voorschriften mededeling had gedaan, door de militaire geneesheer en een militair van de geneeskundige troepen van het bed werd gelicht en per ambulance meegevoerd naar een militair hospitaal in Apeldoorn. Dat gebeurde in aanwezigheid van een klein zusje tijdens de afwezigheid van zijn moeder, die een half uurtje boodschappen was gaan doen. Nu valt het natuurlijk moeilijk zich een oordeel te vormen over een dergelijke zaak, zonder dat men de achtergronden ervan kent. Het is best mogelijk dat de militairen volkomen in hun recht stonden, maar dan nog zouden wij met Tilanus willen zeggen: „Moet dat nu zo?” Zouden legerautoriteiten, als zij de populariteit van het in ons land toch al niet bijster geapprecieerde leger willen verhogen, er niet verstandig aan doen zich bij voorkomende gelegenheden eens wat menselijker te gedragen?

„Snobisme is de vloek van ons onderwijsstelsel,” zei de dr. Alan Bullock, historicus en hoofd van het St-Catharina-Internaat van Oxford, en hij vervolgde: „Het hoger onderwijs werd in dit land in het verleden vereenzelvigd met maatschappelijk voorrecht. Het heeft maar al te vaak geleid tot een snobisme en traditionalisme, waarvan het zich los moet maken.”

De Antwerpse Gids, waarin wij dit bericht aantreffen, citeert ook Director, het orgaan van het Britse instituut van leidinggevende functionarissen, waarin dr. Bullock het geval beschrijft van een schitterend student, wiens vader arbeider was. De jongen schaamde zich over zijn afkomst en wilde in de vakanties niet naar huis, terwijl dr. Bullock van zijn ouders zegt: „Ik heb nooit prachtiger, achtenswaardiger mensen ontmoet.” Maar de moeder vertelde hem:

„Toen wij hoorden, dat onze jongen een beurs voor Oxford had gekregen, waren wij de meest trotse ouders in Engeland. Nu zou ik willen, dat ik de naam Oxford nooit had gehoord. Ik zou liever willen dat de jongen dood was.”

Een niet zo malse kritiek, die bepaald niet alleen op de Engelse universiteiten slaat. Sommige van de arrogante met vest en paraplu uitgedoste student-spelertjes in Leiden en elders kunnen haar evenzeer ter harte nemen.

Het andere volk

„Over een ander volk sprekend, spreekt men haast altijd over zichzelf, in ieder geval van zichzelf uit. Iedere mensengroep neigt er blijkbaar toe, andere groepen te begrijpen in analogie met zichzelf, de eigen normen bepalen de speelruimte van het begrip voor het andere”. Aldus prof. A. N. J. den Hollander in zijn intreedende „Het andere volk; een verkenning van groepsoordeel en groepsbeeld”. Waar er ten opzichte van het andere volk sprake is van vooroordeel, van „spreken van zichzelf uit” is dit meestal op althans vaak een negatief vooroordeel, waarin het misverstand, bewust of onbewust, het oordeel kleurt. Vooroordeel was het thema van enkele beschouwingen, die de „Frankfurter Allgemeine Zeitung” onlangs gaf. Maar hierin had men (gelukkig en terecht!) niet alleen aan het negatieve maar ook aan het positieve vooroordeel aandacht geschonken.

En het blad stelde hierbij de vraag of het positieve vooroordeel eigenlijk niet nog interessanter is dan het negatieve.

Een merkwaardig voorbeeld op dit gebied noemt het blad de overtuiging, die de Russen een uitgesproken religiositeit toeschrijft. Een bekende theoloog en vriend van de Russische kerk meende dan ook te moeten vaststellen, dat men zich onpopulair zou maken, indien men alleen maar voorzichtig zou vragen op welke gronden deze overtuiging steunt! Een ander voorbeeld is de vooral bij de Engelsen levende mening, dat de Chinezen als een „wijs” volk moeten worden beschouwd.

Ook Duitsland is een voorbeeld van positieve vooroordelen, althans voor de periode 1800 tot 1871. Men heeft er nu nauwelijks een idee van in welke mate Duitsland toen in West-Europa als ideaal gold. Stendhal schreef over een Duitse vriend: „Eén van mijn reisgenoten heeft veel wijsheid, goedheid, inschikkelijkheid. Hij is aangenaam vrolijk. Met één woord: Geheel het Duitse karakter.” En Victor Hugo prijst Duitsland in een hymne aldus: „Land van wijsheid, van gerechtigheid, van geduld! Leraar der volken, voorbeeld der mensheid!” Ook de Balzac oordeelt bijzonder gunstig over de Duitsers. Zij zijn weliswaar dromerig en niet zeer praktisch, maar vol begrip en liefde, zon-

der ikzucht en berekening, sterk religieus en bijzonder betrokken op de mythische achtergrond van de wereld, meent hij.

Engelsen over Duitsland

Ook in het nuchtere Albion treft men in die tijd hetzelfde Duitslandbeeld aan. Duitsers heten vroom, goedmoedig en diepzinnig. Carlyle spreekt over het „grote, goede, geduldige Duitsland”. En bij Dickens is het al niet veel anders. Literaire invloeden speelden hierbij een belangrijke rol. Van grote betekenis voor het Franse Duitslandbeeld was het boek van Madame de Staël over Duitsland, waarvan Goethe overigens droog opmerkte, dat het zo'n overdreven schildering gaf van de eerlijkheid der Duitsers, dat de vreemdelingen niet genoeg meer op hun koters zouden kunnen letten. In Engeland hebben de geschriften van Lewis, Thackeray en vooral van Carlyle veel invloed gehad op het Duitslandbeeld.

Een even positief beeld gaf Stendhal over het klassieke Italië en dit beeld kon in Frankrijk standhouden tot aan de oorlogen van Napoleon III tegen Oostenrijk. Bekend is ook de idealiserende voorstelling die Houston Stewart Chamberlain gaf van de Duitsers.* Maar weinigen weten, dat diens broer Basil Hall Chamberlain even bewonderend schreef over de Japanse cultuur.

Hoewel dus in al deze gevallen literaire invloeden van betekenis zijn, moet men toch de vraag stellen of deze van beslissende aard waren in het proces van mythevorming. Moet men bv. de geschriften van Tolstoj en Dostojewsky aansprakelijk stellen voor het wijd verbreide beeld van de „religieuze Rus”?

Merkwaardig is, dat het positieve Duitslandbeeld in de West-Europese landen door vele Duitsers min of meer als een belediging werd beschouwd en ook als een poging om Duitsland, dat na 1871 als militaire en koloniale mogendheid opkwam juist door dit ideaalbeeld te beïnvloeden in een richting, waardoor de Duitsers zouden afzien van hun aandeel in de strijd om aardse goederen. De jacht naar materiële goederen en economische macht zou immers beneden de waardigheid zijn van de filosofische, vergeestlijkte Duitser! De Duitse politici beschouwden dit gangbare Duitslandbeeld als een fraai vermomd ideaalbeeld, dat echter moest aantonen, dat Duitsland zwak was en zonder politieke en economische aspiraties. Merkwaardig hoe hier het positieve oordeel over een natie voor deze natie zelf aanleiding was om met negatieve vooroordelen te antwoorden.

Internationaal ideaalbeeld

Het internationale ideaalbeeld, dat men in de negentiende eeuw van de Duitsers ophing, had uiteraard niet de opzet deze te verzwakken of te verlammen zoals Duitse politici suggereerden.

Wat Engelsen, Fransen en Amerikanen echter bij zichzelf misten, namelijk een zekere distantie van Realpolitik en economisch machtsstreven, dat projecteerden zij in het Duitslandbeeld. En de Duitsers voeren er wel bij. De staatkundige verdeeldheid en machteloosheid

* Deze Engelsman vestigde zich in Duitsland en schreef een racistische cultuurfilosofie „Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts” waarin hij verschillende ideeën verkondigde, die veel instemming bij de nazi's vonden. Hij overleed in 1927.

van Duitsland en de schijnbare machteloosheid van de Duitsers werden door de andere naties bekleed met hun eigen wensvoorstellingen. Maar het ontwaken uit een droomwereld en het verliezen van projecties heeft verschrikkelijke gevolgen. Aan het einde van de 19de eeuw verkeerde het ideaalbeeld van Duitsland in zijn tegendeel. Men kan uit verschillende feiten de conclusie trekken, dat waar sprake is van ideaalbeelden dit projecties zijn van eigenschappen die men bij zichzelf mist. Dit geldt zowel ten aanzien van individuen als van naties. Maar toch zijn deze projecties niet geheel zonder aanknopingspunten. De Franse erotiek is onbevangerder dan de Engelse; in Italië en Spanje is het aantal „crimes passionnels”, (misdaden uit hartstocht) ook relatief, groter dan in Engeland. En zelfs is het inderdaad zo, dat de Duitsers lange tijd 'n uitgesproken voorkeur bezaten voor het „theoretische leven”, hetgeen niet uitsluitend uit uiterlijke omstandigheden verklaard kan worden. Overigens vindt deze laatste conclusie van de „Frankfurter” steun in 'n citaat, dat ik onlangs in Eckermanns „Gespräche mit Goethe” tegenkwam. De oude dichter merkt hierin op: „Während aber die Deutschen sich mit Auflösung philosophischer Probleme quälen, lachen uns die Engländer mit ihrem grossen praktischen Verstande aus und gewinnen die Welt.” (Terwijl de Duitsers zich met de oplossing filosofische problemen kwelen, lachen de Engelsen met hun grote praktische verstand ons uit en zij winnen de wereld). Ideaalbeeld of realiteit? Zo zou men ook hier willen vragen. Maar niemand zal het wagen binnen het bestek van luttele pagina's deze vraag enigszins bevredigend te beantwoorden. Trouwens prof. den Hollander waarschuwde in zijn reeds eerder genoemde rede terecht: „Daar er geen waardestelsel is dat boven alle volken staat, ieder volk een eigen rangorde van waarden bezit en een ander volk naar deze schaal taxeert, ontstaan „antinomische” misverstanden, onoplosbaar, daar objectieve waarheid in deze niet bestaat, zoals over het geheel een volkerenbeschrijving die objectief is in strenge zin, mij onbestaanbaar lijkt...”

P. Krug

Daar zitten wij mee

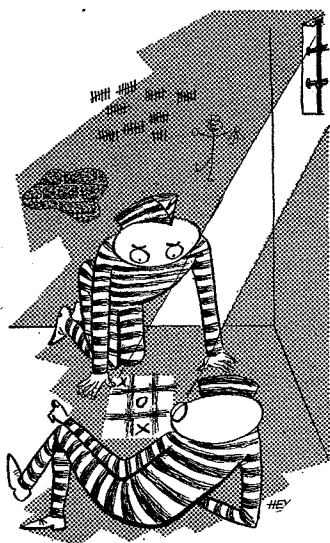
Onze medewerker C. H. Schonk moet op doktersadvies enige weken rust nemen en daar zitten wij mee, omdat het betekent dat onze lezers zijn rubriek „Daar zit ik mee” in enkele nummers van Mens en Wereld zullen moeten missen. Wij hebben gegronde hoop dat deze onderbreking niet van lange duur zal zijn en wensen hem van harte beterschap.

Adres hoofdredacteur

De heer P. W. van der Vliet, hoofdredacteur van Mens en Wereld, is verhuisd. Zijn adres luidt nu Zocherstraat 35, Amsterdam W.I. Zijn telefoonnummer is echter hetzelfde gebleven: 122596.

Actiecomité Angola

Er heeft zich een Actiecomité Angola gevormd dat kerken en verenigingen heeft uitgenodigd hulp te verlenen aan zijn streven voor het probleem Angola in Nederland meer belangstelling te wekken en een protest- en hulpactie te organiseren. In het actiecomité hebben onder meer zitting genomen: dr. J. J. Buskes, prof. dr. J. Geers, Margrit de Sablonière, dr. K. Strijd en mr. J. in 't Veld. Het secretariaat is gevestigd Elckerlycstraat 36 II, Amsterdam.

„Schiet op, straks is de zon weg en ik heb nog maar vijf maanden!”

Wijsheid uit de Oriënt

Het noodlot wierp een donkere blik op mij,
Het wist zeker niet,
Dat daardoor kracht in mij groeit,
Waartegen de nood in stukken breekt.
Toen ving het aan mij te tonen,
Hoever zijn hardheid gaat,
En ik ving aan en toonde, hoe
De kracht hem wederstaat.

De mensen vóór ons droegen
het lot als wij,
En wat wij ervoeren, dat hebben
ook zij beleefd;
En toch: zij allen verlieten,
met droefheid in het hart, deze wereld ...
Als parels rust het ongezegde
in de oesterschalen,
Springt de schelp open, sluit dan uw oog
Voor de gloed der parels. –
Wapen u, opdat oor en oog
De kracht der waarheid kan verdragen.

De golf rolt naar de kust,
Vloeit ver over het land,
Maar eer zij breekt en slinkt, werpt zij
oesters in het zand.
Gebroken dan, wendt zij zich
En keert weer in de schoot der zee;
Ga en zoek! De parel, die
Gij vindt, brengt u geluk.

Wie ongelijk heeft, gebruikt de twist
Om de kritiek te weren;
Wie het recht aan zijn zijde heeft, zwijgt
En laat de anderen de twist en de tranen.

Uw eigen fouten zijn het,
Die gij in anderen laakt –
Erken ze! opdat niet langer
U uzelf bedriegt.

Zoeter dan het genot der wraak
is het genot der vergeving.

Wat zij niet kennen, bestrijden de mensen.

Méér is er, wat de wijze vermóédt
dan de onwetende wéét.

Fouten zijn de moeder van de deugd.

Zijn fouten deelt, zoals zijn geliefde,
niemand met een ander.

Ik zeg u: De mens zou zichzelf haten,
als hij volmaakt was.

Resignatie is kracht.

Hardvochtigheid ervaart, wie medelijden
begeert.

Als degeen, die van de zaak niets weet,
zwijgt, zou er geen twist zijn.

Onder de distels aan de weg naar het doel
verbergt zich de bloem vervulling.

(Gekozen en vertaald uit de bundel van K. H. Hansen „Sprücke und Verse der Araber”. Uitg. Albert Langen/Georg Müller. München 1954.

P. Krug

„Kwel de mier niet, wanneer zij haar graan-
korrel voortsleept, want zij leeft en het leven
is een kostbaar iets”.

Saadi (Perzisch dichter ± 1250)

„De tuin van het paradijs moge aangenaam
zijn, maar vergeet de schaduw van de wilgen-
boom niet noch de frisse rand van het vrucht-
bare veld”.

Hafiz (Perzisch dichter ± 1350)

„Mijn hart neemt alle vormen aan:
Het klooster van de christen, het heiligdom
der afgoden, Gazellenweide, ook de Ka'abah*
van de pelgrim, De rollen der Thora, of van
de Qur'an.

Want liefde is mijn geloofsbelijdenis! waar
ooit kamelen voortschrijden, daar is liefde
mijn geloof”.

Hu-al-trabi (Mohammedaans mysticus van
Spaanse afkomst ± 1200)

„Vergeet de toekomst, laat het dwaze mokken
tot het genot van 't vluchtig heden laat u lok-
ken; want weldra moeten wij reizen langs de-
zelfde weg als zij die zeventuizend jaar voor
ons vertrokken”.

Omar Chajjam (Perzisch dichter, astronoom
en wiskundige ± 1100).

„Een handvol leem ben ik, een goddelijk kun-
stenaar voorzag, al scheppend, van mijn handen
elk gebaar. Geen misgreep wordt begaan zon-
der zijn hoog bevel. En toch de hellestraf aan
't eind, Waarom. Vanwaar?”.

Omar Chajjam

* Het islamitisch heiligdom in Mekka.

„Laat ouden schijn in nieuwe schijn verstro-
men –”.

Wat hindert u uw kort geluk te dromen? ...
Zo 't wezen dezer wereld stilstaan was,
Hoe waart gij ooit aan de beurt gekomen?”

Omar Chajjam

Ik zond mijn ziel naar de verborgen wet der
kennis:

van het hemelse bestel,
en na vele dagen kwam zij weer en zeide:
ziehier, ikzelf ben hemel en ben hel.

Omar Chajjam

„Je vindt geen parelhoopjes, geen sandellanen,
geen leeuweskudden en geen bende heiligen”.
Kabir (Indisch denker, trachtte verzoening tot
stand te brengen tussen islam en hindoeïsme,
keerde zich tegen fanatisme, dogmatisme en
beeldendienst en had grote invloed op de latere
Sikhs ± 1500).

„Kastevershil is klerevershil, huidskleurver-
schil is verschil in breking van eenzelfde zon-
nelicht, karakterverschil is verschil in voorlopig
succes bij ons streven naar ware menselijk-
heid”.

Kabir

„Wat je verzuimd hebt, laat dat nu maar lig-
gen. Houd je enkel bezig met de toekomst. En
weifel niet”.

Kabir

De hoogwaardigheids- bekleder

Lang geleden verliet een hoogwaardigheidsbe-
kleder zijn rijk versierde sponde.

En begaf zich naar het land, waar Pluto¹
heerst.

Of om het eenvoudiger te zeggen – hij stierf.

En in de hel gearriveerd, verscheen hij voor
de hellerechter. Onmiddellijk vroeg deze aan de
man: „Wie ben je, waar geboren?”

„Ik werd geboren in Perzië en mijn rang was
satraap,²

Maar aangezien ik tijdens mijn leven geen

beste gezondheid had,

Bestuurde ik mijn gebied niet zelf

En liet alles over aan mijn secretaris.”

„Wat deed je dan?” „Ik dronk, at en sliep,

En ondertekende alles, wat hij mij gaf.”

„Vlug met hem naar het paradijs!” Hoe nu,

is dit rechtvaardigheid?”

Riep Mercurius,³ alle beleefdheid vergetend.

„Ach, broedertje!” antwoordde Pluto.

„Wat weet jij van deze zaken?

Zie je dat dan niet? De gestorvene was een

domkop!

Wat was geschied, als iemand met zo'n macht

Zich met de zaken had ingelaten, tot ieders

ongeluk?

Het hele land zou toch te gronde zijn ge-
gaan ...

En aan tranen was er overvloed geweest!

Dáárom kwam hij in het paradijs

Omdat hij zich om de zaken niet bekom-
merde.”

Gisteren was ik voor het gerecht en zag daar

de rechter:

Nu, dacht ik, die heeft het paradijs ook ver-
diend!

(Deze satire werd gekozen en vertaald uit een

bundel fabels van Iwán Krylów, 1768–1844, de

Russische Lafontaine. Krylów heeft ons twee-

honderd fabels nagelaten. Een derde hiervan

ontleende hij aan Aesopus en Lafontaine, de

overige zijn zijn eigen creatie. Vele van zijn

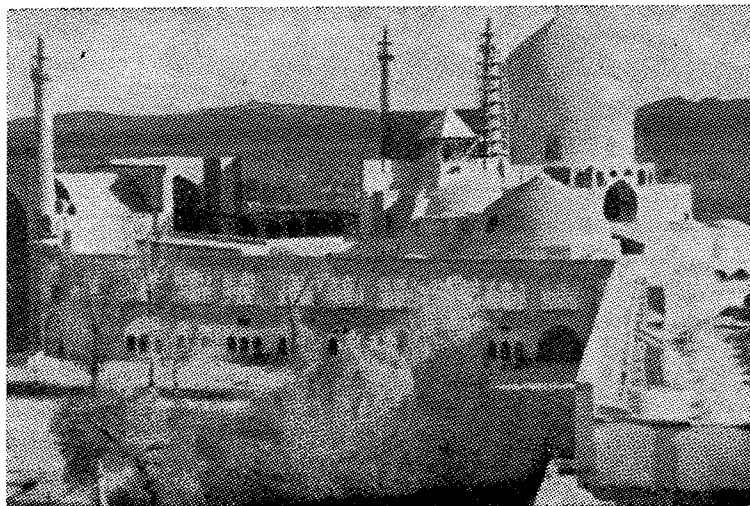
verzen zijn Russische spreekwoorden geworden.

P. Krug

¹ God van de onderwereld

² Gouverneur van een Perzische provincie

³ God van de handel

Mashid-I-Shah
in Isfahan
(Perzië)

Gebouwd van
1612-1638 in
opdracht van
Shah Abbas de Grote

Opname S. Baraké

In en Om het Humanistisch Verbond

Mededelingen voor de leden / no. 7

Geen lid, toch een band

Aanwinst van nieuwe leden is voor elke organisatie een levensvoorwaarde. Niet alleen om het natuurlijke verlies, dat door overlijden ontstaat, op te vangen, maar ook omdat veelal het werk zich uitbreidt en door meer leden moet worden ondersteund.

Voor het Verbond komen daar nog enkele andere factoren bij. We hebben de overtuiging, dat nog veel meer buitenkerkelijken bij ons op hun plaats zouden zijn op grond van hun levensovertuiging. We zijn van mening dat in de afgelopen 15 jaar, hoeveel er ook al is bereikt, toch nog maar pas een basis is gelegd voor het georganiseerde moderne humanisme. Wat bereikt moet worden, is de bouw van een geestelijk tehuis voor de buitenkerkelijken en daarvoor zijn in wezen nog pas de fundamenten aanwezig.

Ook zonder een intensieve propaganda melden zich regelmatig nieuwe leden aan. Zij luisteren naar de radio-uitzendingen, hebben iemand in hun kring ontmoet, die lid van het Verbond is, bezoeken eens een bijeenkomst en komen dan tot de ontdekking, dat hier iets aan de gang is, waar ze eigenlijk bij horen. Soms moeten ze gevraagd worden, in andere gevallen nemen ze spontaan het besluit.

Aan dat gevraagd worden ontbreekt wel eens wat. Er zijn hier en daar ijverige leden binnen en buiten besturen, die er af en toe eens een avond op uittrekken, om belangstellenden te bezoeken en nadere inlichtingen te verstrekken. Dat gebeurt eigenlijk nog veel te weinig en niet systematisch genoeg. Er bestaat een, overigens begrijpelijke, schroom bij velen om iemand te vragen zich bij een levensbe-

schouwelijke organisatie aan te sluiten. Dat besluit moet iemand geheel vrij en zelfstandig nemen, daar mag je geen enkele pressie op uitoefenen.

We hebben daar alle begrip voor, maar menen toch, dat het onjuist is. Men praat iemand geen levensvisie aan, het enige wat men doet is informatie verstrekken en hier en daar een misverstand opruimen. Wie zich als lid laat inschrijven, heeft van te voren dat besluit al genomen, maar moet nog over enkele hindernissen worden heengeholpen.

Maar er zijn onder hen, die van hun belangstelling voor het humanisme en het werk van het Verbond blijk geven, velen die er toch niet toe kunnen komen om zich aan te sluiten. „Ze hangen er tegenaan”, is daarvoor de technische term, maar er zijn blijkbaar een aantal weerstanden aanwezig, die moeilijk te overwinnen zijn. Ze voelen zich ook humanist, maar menen dat je daarvoor geen organisatie nodig hebt. Ze zouden wel lid willen worden, maar vinden de contributie te hoog. Desnoods willen ze het Verbond wel steunen, ook geldelijk, maar lid worden, neen, dat gaat nu net iets te ver.

Men treft een dergelijke houding, al of niet openlijk uitgesproken, dikwijls aan bij mensen die zich met veel innerlijke strijd van de kerk hebben losgemaakt. Van hen komt veelal de typerende uitspraak: ik heb me niet uit de éne organisatie losgemaakt om me nu weer in de andere te laten opsluiten.

Het opmerkelijke is, dat deze mensen voortdurend van hun belangstelling blijk geven. Ze behoren niet tot de categorie die „nergens aan doet”, integendeel, ze maken ernst met hun le-

ven, ze zijn als het ware op zoek. We kennen hen als de vele duizenden luisteraars naar de zondagmorgentoespraken, als bezoekers van bijeenkomsten, zelfs als lezers van onze periodieken. Maar ze aarzelen, om de stap te zetten die tot het lidmaatschap voert.

Het is deze groep, tot wie het Verbond zich in de komende maanden vooral wil richten. In de kring van het Hoofdbestuur is de gedachte gerezen, dat een methode gevonden moet worden om deze „sympathisanten” over hun aarzeling heen te helpen en hen op de een of andere manier doelbewuster, dan tot nu toe het geval was, duidelijk te maken, dat veel van hun bezwaren niet houdbaar zijn. Daarvoor zal de mogelijkheid van een *kennismakingsperiode* geopend worden, die in de regel 2 jaar zal duren, en waarbij de sympathisant zowel vanuit de gemeenschap, waarin hij woont als vanuit het centrale apparaat van inlichtingen over het Verbond voorzien zal worden. In de gemeenschappen zal zich dit beperken tot het zenden van een maandbericht en de convocaties, hoewel het aan te bevelen zal zijn, ook bij ziekte e. d. van zijn medeleven blijk te geven.

Het gaat er om, deze groep de mogelijkheid te geven directer en inniger dan tot nu toe het geval was, iets van de aard en de werkwijze van het georganiseerde humanisme te laten meemaken. Ze hebben niet de rechten en plichten van het lid, maar er wordt rekening met hen gehouden en ze tellen al mee.

Dat alles krijgen ze niet voor niets. Mede door het feit, dat velen van hen het Verbond wel willen steunen, maar ook om de band sterker te maken, heeft het H. B. besloten, dat men sympathisant van het Verbond kan worden tegen een contributie van f 10,- per jaar. Dat bedrag komt overeen met de minimumcontributie van de leden. Als men na twee jaar, of desnoods eerder besluit lid te worden, gaat men natuurlijk betalen volgens de vastgestelde schaal.

Om alle misverstanden te vermijden is het misschien goed om nu al duidelijk te zeggen, dat het wel de bedoeling is, dat een sympathisant lid wordt, maar niet omgekeerd. *Sympathisanten kunnen alleen zij worden, die er bezwaren tegen hebben meteen lid te worden en het eerst eens willen aanzien.* Men kent overigens dit instituut ook bij andere organisaties en er is vanuit de gemeenschappen al eens op aangedrongen.

Het slagen van dit experiment staat en valt met de medewerking van de leden. Wie zo af en toe voor het Verbond op pad gaat, heeft geen bijzondere aanmoediging nodig en zal misschien zelfs van mening zijn, dat het met wat meer moeite mogelijk is de fase van het sympathisant-schap over te slaan. Maar we denken hierbij in het bijzonder aan onze leden, die toch wel eens in aanraking komen met mensen, die eigenlijk lid zouden moeten zijn. Voor hen zal het wellicht iets gemakkelijker zijn om iemand tot sympathisant te maken. De actie voor de Luisterkring heeft bewezen, dat als een groot deel van de leden er aan meewerkt, er behoorlijke resultaten komen. Dat moet in dit geval ook zo zijn. Binnenkort hoort u er meer over, laten we deze inleiding besluiten met de slagzin, die een enthousiast hoofdbestuurder heeft verzonnen: *Geen lid, toch een band. Wordt sympathisant.*

Th. P.

Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme

Dit is het laatste nieuws!

Op 1 oktober was ruim f 52.000,- ontvangen.

Nog f 8.000,- en voor 1961 zijn de kosten van het werk der humanistische geestelijke verzorging gedekt. De vaste contribuanten nemen een deel daarvan voor hun rekening.

Wat doen de anderen? Zorgen zij voor het ontbrekende deel?

U weet het gironummer? 6168 t.n.v. Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort.

Kerstdagen op de Ark

Het is wel jammer, maar wie zich hiervoor nog niet heeft aangemeld, is te laat. De bijzondere gebeurtenis, die tot een feestelijke traditie is geworden, trekt ook deze keer zoveel belangstelling, dat alle plaatsen bezet zijn en er niemand meer bij kan. Volgend jaar niet zo lang wachten.

Proef uitstekend geslaagd

U mag het wel weten, het federatiebestuur was er helemaal niet gerust op dat dit experiment zou slagen. Zouden ze komen? Zouden ze hun wederhelften meebrengen? En zouden ze allemaal meedoen? Enne...

Maar neemt u mij niet kwalijk, ik ben nog zo vol van het succes van dit evenement, dat ik net doe of iedereen wel weet waar ik het over heb. Laat ik dus eerst proberen u rustig op de hoogte te brengen. U moet dan weten, dat het federatiebestuur al lang niet meer tevreden was over de manier, waarop wij gewoonlijk het werk met elkaar bespreken. Daar moesten we toch eens van af. Geen vergadering, geen notulen, geen voorzittershamer en geen stemming. Nu ja, ik bedoel geen gedoe met stembriefjes of handopsteken, want stemming was er genoeg!

Het bestuur wilde dus echt iets nieuws en het redeneerde aldus: als we onze functionarissen nu eens een dagje mee naar buiten namen en we nodigden ook de echtgenoten en verloofden van onze kaderleden uit mee te gaan, dan ving je twee vliegen in één klap. Je kon dan ook die wederhelften eens in het werk betrekken en je zou een heel andere sfeer scheppen om met elkaar te praten. Dus een andere sfeer. Maar zou die ook komen? En zou er een geschikte plaats te vinden zijn om de mensen heen te brengen? En wat gaan we precies doen?

Enfin, een en ander was genoeg om het hart met zorgen te beladen en het resultaat met zeer gemengde gevoelens tegemoet te zien. Zo, nu kent u de voorgeschiedenis en nu mag ik mij een beetje laten gaan. Eerst die geschikte plek. Dat was het landgoed Randenbroek in Amersfoort, indertijd eigendom van „onze” Jacob van Campen, de bouwver van het raadhuis (paleis) op de Dam. Een beter oord in de omgeving van Amsterdam zal moeilijk te vinden zijn. Een prachtig gerestaureerd huis, gelegen te midden van een uitbundige beplanting. Op de tafels en in hoekjes bloemen en takken met bessen, allemaal zo kunstig geschikt, dat het iedereen direct bij het binnenkomen opviel en de lofprijzingen niet van de lucht waren.

Na dit geslaagde entree wisten de federatiebestuurders het al: nu kon het niet meer mis-

gaan! Iedereen (we waren met vijftenzestig deelnemers) was in de beste stemming en het late zomerweer deed er nog een scheepje bovenop!

En de wederhelften zijn in groten getale opgekomen! En ze hebben ijverig meegedaan ook! Wat we gedaan hebben? Om te beginnen geluisterd naar de heer Van der Mark, die ons iets over de geschiedenis van Randenbroek en deszelfs bewoners vertelde. Daarna gooide de voorzitter Holtland een viertal problemen in de vergadering, pardon in het gezelschap, dat daarbij de opdracht kreeg hier nu maar eens de tanden in te zetten. De deelnemers vormden vier gespreksgroepen, die elk een onderwerp voor hun rekening namen. De gesprekken werden gevoerd op de gazons en onder de oude beuken van Randenbroek, waar de vogels zich even ferm roerden als de sprekers. We mogen wel zeggen, dat iedereen aan het woord is geweest. In zo'n groepje van vijftien tot twintig deelnemers durft zelfs de meest bedeesde zijn mond wel open te doen. De resultaten van de gesprekken werden vervolgens aan de voltallige zitting voorgelegd en het ligt in het voornemen, om er later nog eens uitvoerig op terug te komen. Terwijl de gespreksgroepen zich het hoofd braken over de gestelde problemen, verzorgde de staf van het huis een broodmaaltijd, die (alweer iets nieuws) nu eens niet keurig aan een tafel werd geserveerd, maar die zo was opgesteld, dat een ieder het zijne kon kiezen en met z'n buit een plaatsje in of om het huis mocht opzoeken. Vanzelf vormden zich op trappen, in vensterbanken, langs paden en vijvers en overal elders etende groepjes, die tussen twee happen door de uitgebrachte rapporten van de gesprekskringen nog eens te lijf gingen. En dat alles rijkelijk besproeid met koffie en besloten met fruit.

's Avonds kwam ons hoofdbestuurslid J. Bijleveld nog aan het woord, maar dat is een hoofdstuk apart.

Laat ik besluiten met de opmerking, dat dit eerste ongedwongen samenzijn van functionarissen met aanhang een volledig succes is geworden en dat het zeker niet de laatste keer is geweest!

(Overdruk uit de „Loopmare”).

Stichting Socrates

Het jaarverslag over 1960 van deze stichting vermeldt ondermeer de samenstelling van bestuur en beheerscommissie, evenals van de Raden van Advies en de redactie van het driemaandelijks tijdschrift Rekenschap.

Er zijn thans drie secties, resp. een wetenschappelijke, een culturele en een sociaal-pedagogische, welke laatste op 1 oktober 1960 door de voorzitter van het Verbond, Dr. van Praag, werd geïnstalleerd. De besprekingen in deze secties hebben geleid tot belangrijke suggesties voor het werk van de Stichting.

De Stichting onderhoudt een leerstoel bij de Technische Hogeschool te Delft, waar in 1959/60 door prof. dr. L. van der Wal een college werd gegeven over: „Filosofische problemen en enige filosofen”. Het aantal studenten dat deze colleges volgde bedroeg gemiddeld 20.

Er werden in 1960 twee landdagen gehouden, beiden in de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort en wel op 3 april en 11 december. Op de eerste landdag werd een inleiding gehouden door dr. J. P. van Praag over: „Actieve verantwoordelijkheid. Humanisme als grondslag van geestelijk en maatschappelijk werk”. Op de tweede dag sprak prof. dr. J. C. Brandt Corstius over: „De functie van de kunst bij de zelfontdekking van de mens”. Het aantal bezoekers bedroeg beide keren ongeveer 80.

De jaarlijkse zomerschool werd gehouden van 19-23 juli 1960, eveneens in de Internationale School voor Wijsbegeerte. Het onderwerp was: „Grote geestelijke stromingen”. Sprekers waren drs. R. L. Mellema (De Islam); G. M. de Gelder (Stromingen in het Indische denken); dr. Kwee Swan Liat (Stromingen in het Chinese denken); prof. dr. H. Kraemer (Het christendom in zijn verhouding tot andere godsdiensten). De leiding berustte weer bij drs. J. H. P. Colpa, terwijl mevrouw J. K. van Eck weer de huishoudelijke leiding in handen had. Het aantal deelnemers bedroeg ruim 30.

De zesde jaargang van Rekenschap omvatte vier nummers, het aantal abonnementen bedroeg aan het eind van het jaar 663.

Nieuwe directeur

Als opvolger van de heer D. T. Winter is als directeur van de Stichting Socrates benoemd de heer Ir. A. Waasdorp te Haarlem. Het Hoofdbestuur van het Verbond heeft de heer Winter dank gebracht voor de wijze waarop hij gedurende enkele jaren deze moeilijke functie, die bovendien vrije-tijdsbesteding is, heeft vervuld.

Eervolle vermelding

Met begrijpelijke trots kon de administratie van „Het Woord van de Week” eind september mededelen, dat het aantal betalende abonnees de 5000 heeft overschreden. Daar komen maandelijks nog enkele honderden losse nummers bij, die door belangstellenden na de zondagmorgentoespraak worden opgevraagd.

Sedert april 1959, toen de Luisterkring werd opgericht en het blad in een nieuwe vorm verscheen, is het aantal lezers regelmatig en in een vrij snel tempo toegenomen. Opmerkelijk is vooral, dat daarvan het grootste deel geen lid van het Verbond is.

Voor wie het nog niet weet, het abonnementsgeld bedraagt f 4,- per jaar. Men kan nu storten op postgiro 58 t. n. v. de Humanistische Luisterkring, Utrecht, en als men dan op het strookje vermeldt „nieuwe abonnee 1962”, ontvangt men alle nog in 1961 verschijnende nummers gratis.

Contributieregeling

De leden betalen een contributie overeenkomstig hun inkomen, met dien verstande, dat echtparen hetzelfde betalen als alleenstaande personen.

De leden stellen hun contributie vast volgens onderstaande schaal:

	per week	per maand	per jaar
inkomen t/m min. contributie	f 80,— „ 0,20	f 340,— „ 0,85	f 4.000,— „ 10,—
inkomen t/m min. contributie	„ 100,— „ 0,30	„ 425,— „ 1,25	„ 5.000,— „ 15,—
inkomen t/m min. contributie	„ 120,— „ 0,40	„ 510,— „ 1,70	„ 6.000,— „ 20,—
inkomen t/m min. contributie	„ 160,— „ 0,60	„ 680,— „ 2,55	„ 8.000,— „ 30,—
inkomen t/m min. contributie	„ 200,— „ 0,80	„ 850,— „ 3,40	„ 10.000,— „ 40,—
inkomen boven min. contributie	„ 200,— „ 1,—	„ 850,— „ 4,25	„ 10.000,— „ 50,—

In afwijking van het bovenstaande bedraagt de minimum contributie voor personen met een inkomen beneden f 40,— per week, f 170,— per maand of f 2.000,— per jaar: f 0,06 per week, f 0,25 per maand of f 3,— per jaar. Bovendien kan het gemeenschapsbestuur in bijzondere gevallen de contributie bepalen op tenminste f 0,12 per week, f 0,50 per maand of f 6,— per jaar.

Vergelijkt u eens, of uw contributie wel is aangepast. Tussen haakjes, uw kerkelijke buurman betaalt heel wat meer.

Gewestelijke familiedag in Amersfoort op zondag 1 oktober 1961

Om te beginnen met de woorden, waarmee dhr. Bouwman, wnd, voorzitter van de gemeenschap Amersfoort, de bijeenkomst om ca. 5 uur sloot: het was een zeer geslaagde dag.

Volop geslaagd ja, dank zij de goede opkomst (meer dan 60 volwassenen en 14 kinderen) en ook dank zij het mooie herfstweer en de ligging van huize „Ingeborg” in een prachtig stukje van „De Treek”; maar naar mijn gevoelen toch het meest geslaagd door het goed opgezette programma, dat afwisselend ernst en ontspanning bood en vooral ook door de sfeer, waarin wij de dag beleefden. Zoals de voorzitter van het gewest, dhr. Dahler, het in zijn openingswoord zei: „De grote taak van het Hum. Verbond om iets waar te maken van een *gemeenschap* der leden, is naar ons aller gevoel nog slecht gelukt, maar zeker zijn de familiedagen geschikt, om het gevoel van gemeenschap te versterken”. Daartoe heeft ook de zondag in Amersfoort stellig bijgedragen.

Na het openingswoord van de gewestelijke voorzitter kreeg dhr. Van Straten de gelegenheid, zijn gedachten weer te geven over de situatie van nu met de dreiging van „de zelfvernietiging der mensheid”. Erger dan de atoombom zelf is de angst hiervoor en de onmenselijking, die daarvan het gevolg kan zijn. De spreker noemde enkele harde voorbeelden hiervan uit Amerika en Canada, waarbij je je afvraagt, welke zin het leven op zo'n manier nog heeft. Al leidt de wereldsituatie dus van zelf tot pessimistische gedachten, vriend Van Straten eindigde toch met zijn geloof aan de goede mogelijkheden in de mens, zoals Henriëtte Roland Holst het had beleden in haar mooie gedicht „De zachte krachten zullen zeker winnen in 't end . . .”

Dhr. Schrijvers droeg daarna de jaren ge-

leden door hem vertaalde parabel van de drie ringen uit „Nathan der Weise” van Lessing voor, waarin de humanistische visie op het probleem van de waarheid en het ware geloof op schone wijze wordt belicht.

Vervolgens hebben wij geluisterd naar muziek van een viertal jongelui – moderne muziek, die ook de ouderen goed aansprak. Hun bijdrage werd dan ook met een hartelijk applaus beloond.

Het volgende programmapunt luidde: wandelen onder deskundige leiding. Nu, dit laatste (deskundige leiding) was wel wat te zwaarwichtig gesteld, maar niettemin hebben wij een mooi ommetje gemaakt door de prachtige omgeving (nog gentianen gevonden!) en bij terugkomst waren wij echt wel toe aan het volgende onderdeel: de koffiemaaltijd samen met de kinderen. Deze hadden de ochtend besteed met het verzamelen van paddestoelen, mos e.a. bosprodukten en hadden daarvan aardige stukjes en soms grappige figuren gemaakt. Dit alles onder wel deskundige leiding van dhr. Vonk, in samenwerking met mevr. Verbeek en mevr. Looede.

Na de gezellige koffiemaaltijd testte mevr. Boswijk ons op onze kennis van „humanistische kopstukken en getallen”, daarbij geassisteerd door mevr. Lustig met haar „wekker”. Deze hersengymnastiek bracht veel vermakelijke momenten en de eerste prijs ging naar het echtpaar, bewijs dat man en vrouw samen meer presteren dan 2 mannen of 2 vrouwen alleen.

Na de theepauze – als 't maar even kon, wipten velen van ons naar buiten om onder een gezellig babbeltje in de lekkere zon te zitten of te kuieren – na de thee dan, verzamelden wij ons weer binnen, om van vriend Vonk te vernemen, dat het nu de beurt was aan ons, volwassenen, om net als de kinderen van onze creativiteit blij te

doen geven. In groepjes van 5 of 6 moesten wij allerlei opdrachten uitvoeren. Het resultaat zou door een jury van kinderen worden beoordeeld. Wat hebben wij gelachen, maar ook gezwoegd op het hout, de kurk, 't papier en het andere materiaal. Gelukkig voor ons was het oordeel der kinderen erg mild. Het minste cijfer was een 7 en er werd zelfs enkele keren een 10 gegeven (ter lering voor ons?). De bosman of -vrouw, die moest worden uitgebeeld, werd een „bosvarken” en het monster van „Loch Ness” was een echt monster, maar kreeg toch het hoogste aantal punten. Eén van de opdrachten luidde: het maken van een experimenteel en een gewoon gedicht over de herfst. Graag citeer ik hier even het experimentele gedicht:

Regen, regen –
Windgeloei –
bladeren in zijn boei
oei – oei –
plassen, spinnen –
nat van buiten,
nat van binnen,
reuzen van kruisspinnen,
zittend op hun stoelen,
op hun paddestoelen
met open smoelen
wachtend op muggen
met vette ruggen.
O, heerlijke buit!
De wind fluit,
het herfstlied uit.

Met deze originele confrontatie tussen ouderen en kinderen waren wij feitelijk aan het einde van de familiedag, maar toen vriend Bouwman voorstelde, nog een mooi filmpje te draaien, werd dit graag aanvaard. Zo vertoonde dhr. Lustig als toegift voor ons „De Witte Hengst”, een fijne Franse film, waarbij de kinderen hoorbaar meeleefden met de jongen en zijn witte paard, een waardig slot van deze mooie dag. *Guldenberg*

Het hoofdbestuur besprak . . .

in zijn vergadering van 23 september een aantal ingekomen mededelingen, waaronder de stand van het ledental en de abonnementen op de verschillende periodieken van het Verbond. Het ledental geeft weliswaar een langzame stijging te zien, maar het aantal dankjes is nog te groot, al zijn er natuurlijke oorzaken als overlijden en vertrek, waaraan niets valt te doen. Met genoegen werd kennis genomen van het feit, dat Ir. A. Waasdorp te Haarlem bereid was gevonden het directeurschap van de Stichting Socrates op zich te nemen. Hij volgt hierbij de heer Winter op die te kennen had gegeven te willen bedanken.

Uitvoerig werd gesproken over het werk van de Internationale, naar aanleiding van de notulen van de vergadering van het Dagelijks Bestuur van de IHEU, dat op 8 en 9 juli in Utrecht is bijeen geweest. Hier was tevens gelegenheid voor de voorzitter een exposé te geven van de stand van zaken ten aanzien van het derde congres, dat in augustus 1962 in Oslo gehouden wordt.

Een nota van het D. B. waarin een methode werd aangegeven, om belangstellenden bij het werk van het Verbond te betrekken en van hen een bijdrage te vragen, gaf aanleiding tot uitvoerige discussies. Hoewel men begrip had voor de aarzeling, die velen blijkbaar weerhoudt lid van het H. V. te worden, meende men anderzijds, dat met wat meer propaganda het mogelijk moet zijn, meer leden te krijgen. Gevreesd werd vooral, dat de 'sympathisanten', zoals deze groep door het D. B. was genoemd, niet bereid zouden zijn, na twee jaar een keuze te doen om dan ook al of niet werkelijk lid te worden. Besloten werd echter op grote schaal een proef te nemen en daarbij de medewerking van de gemeenschappen en de leden in te roepen. Hierna sloot de voorzitter deze H. B.-vergadering.

Nieuws uit de gemeenschappen

Ook in *Arnhem* leeft de wens naar een eigen gebouw. Hadden we maar iets van ons zelf, een zucht die niet alleen daar wordt gehoord. Maar in *Arnhem* gaat men er wat aan doen en om te beginnen op iedere bijeenkomst een grote spaarpot neerzetten om bouwstenen te verzamelen.

Velsen meent dat het succes van de vorig jaar gestarte gespreksgroep een proefneming met een tweede in een ander deel van de gemeenschap rechtvaardigt. Men gaat dat eerst eens met de leden bepraten.

De instuif van dames, in een vorig seizoen in *Assen* begonnen, is zo goed uitgevallen, dat men er een meer permanent karakter aan gaat geven. Daarmee voegt deze gemeenschap zich bij de langzamerhand steeds groter wordende groep, waar dit soort bijeenkomsten in een behoefte blijken te voorzien. Ook met gespreksgroepen zal een begin worden gemaakt. En wat uniek is, er bestaat een vast adres, dat het afhalen per auto voor de bijeenkomsten regelt.

Oss, een humanistische enclave temidden van een bevolking, die voor 94 % R. K. is, gaat onverdroten door. Er zijn een reeks van huis-kamerbijeenkomsten op stapel gezet, met enkele openbare vergaderingen, waarvoor men niet schroomt bekende figuren als spreker uit te nodigen.

In *Nijmegen* weet men de laatste tijd met stijgend succes de leden aan het wandelen te krijgen, waarvoor zich de prachtige omgeving dan ook bijzonder leent. En men maakt van de pauze gebruik om elkaar onder het genot van een kopje koffie wat beter te leren kennen.

Aan *Apeldoorn* is de oproep van Bijleveld, de voorzitter van de beheerscommissie van De Ark, om de veranderingen nu eens zelf te gaan zien, niet voorbij gegaan. Men is er met een groep leden per bus naar toe getrokken, heeft een passant een bijeenkomst van de gemeenschap Nunspeet meegemaakt en tevens de banden met Zwolle nog eens nauwer aangetrokken. En dat alles voor een bijzonder laag prijsje.

Conferentie gespreksleiders

Sedert enkele jaren wordt in tal van gemeenschappen de vorming van gespreksgroepen ter hand genomen, meestal met succes. Dat laatste is niet alleen afhankelijk van de goede geest onder de deelnemers, maar ook van het feit, of men de beschikking heeft over iemand, die aan het gesprek leiding weet te geven.

Deze gespreksleiders hebben een zekere opleiding nodig. Schriftelijk wordt daarin voorzien door het blad voor de functionarissen „Kader”, waarin regelmatig artikelen en aanwijzingen verschijnen, mondeling krijgen ze sedert enige tijd, althans in sommige gewesten, een ruggesteuntje van een gewestelijk adviseur. Maar daarnaast wordt gepoogd ten minste éénmaal per jaar in een weekend op De Ark ervaringen uit te wisselen en nieuwe indrukken op te doen.

Op 30 september en 1 oktober zijn hiervoor uit een aantal gemeenschappen een twintigtal mensen bij elkaar geweest, versterkt met enkele leden van de door het hoofdbestuur ingestelde commissie voor het groepsgesprek, waarvan de voorzitter, het H. B.-lid de Leede, de leiding van de conferentie had. Begonnen

Hengelo gaat ook met een „boekencirkel” starten. Iedere deelnemer stelt een boek beschikbaar en dat gaat dan rond onder de deelnemers. En als het een extra-belangrijk werk is, gaat men er nog eens over napraten. Een idee ter navolging.

Ook *Deventer* heeft een herfstwandeltocht ondernomen. Weliswaar ontbraken de echte herfsttinten nog, maar dat maakte de belevenis niet minder plezierig.

In een zomeroverdenking in het blad van *Doe-tinchem* komt naar voren, dat steeds minder leden er vrede mee hebben, dat in de zomermaanden het gemeenschapsleven „op zijn achterste ligt”, zoals dat treffend wordt uitgedrukt. Men neemt zich voor daar volgend jaar iets aan te doen.

Voorburg/Rijswijk, dat een schriftelijke enquête onder de leden heeft gehouden, waarbij ook de ophalers nog al eens een gesprek met de leden hadden, gaat de resultaten op een bijeenkomst bespreken.

En de telefonische éénmansenquête van de secretaris van *Goes* heeft een aantal gegevens opgeleverd, die het bestuur iets meer over de wensen der leden doet weten. Maar wellicht het belangrijkste is geweest, dat men contacten heeft gelegd, die van blijvende aard kunnen worden.

De belangstelling voor de groep van leden onder de 40, die in *Den Haag-Oost* in navolging van Amsterdam is gesticht, blijkt ook te leven onder leden van naburige gemeenschappen van de federatie. Die worden dan ook van harte welkom geheten. Waarschijnlijk net zo lang, tot ze een eigen zaakje kunnen beginnen.

En *Utrecht* gaat eens rustig met alle functionarissen over het wel en wee van de gemeenschap praten op een weekend in Bennekom. Daarbij zijn echtgenoten en kinderen eveneens van harte welkom. We zijn benieuwd naar het slagen van deze proef.

werd met een groepsgesprek, waarvoor 8 deelnemers om de tafel gingen zitten, en onder leiding van de heer van der Bilt een gesprek voerden over „luisteren”. Het geheel werd op de band opgenomen, die daarna werd afgedraaid en tot in onderdelen besproken. Voor velen, die voor de eerste keer hun eigen stem hoorden, een wonderlijke ervaring.

Op de zondag hebben de deelnemers zich in twee groepen verdeeld, die resp. onder leiding van de heren de Leede en van der Waals de moeilijkheden, die de vorige avond aan het licht waren gekomen en die zich ook in de praktijk voordeden, onder de loep namen. Daarbij kwamen zaken aan de orde als: het onderwerp van gesprek, de samenstelling van een groep, het doel van het gesprek enz.

De deelnemers waren zonder uitzondering zeer ingenomen met deze manier van bijeenkomen, betreurden het alleen, dat dit niet vaker kon gebeuren. Getracht zal worden, ook schriftelijk contact met elkaar te onderhouden. Onnodig te vermelden, dat de sfeer uitstekend was, en dat men ook heeft genoten van de gastvrijheid in De Ark en de prachtige omgeving.

Nieuw Hoofdbestuur

H. J. G.

Per 1 oktober bestaat het hoofdbestuur van de Humanistische Jongeren gemeenschap uit de volgende leden:

Rob de Grood, voorzitter, Mrg. v. d. Weteringstr. 8 te Utrecht.

Mieke Hooft Graafland, secr. binnenwerk, Kanaaldijk 9 te Loenersloot.

Nel Vrooman, secr. buitenwerk, Heemskerckstr. 88b te Rotterdam.

Arie van Eck, penningmeester, Herenstr. 44 te Utrecht.

Olof Lambeck, kampsecr., Graaf Aelbrechtlaan 45 te Amstelveen.

De H.J.G. heeft thans plaatselijke gemeenschappen in Amsterdam, Assen, Eindhoven, Groningen, Den Haag, Haarlem, Hilversum, Leeuwarden, Rotterdam en Utrecht. Voor nadere adressen kan men zich wenden tot de bovenvermelde secretaresse voor het binnenwerk of tot het secretariaat van de plaatselijke HV-gemeenschap.

Nieuws uit de gewesten

Zeeland heeft een buitengewoon geslaagd weekend achter de rug op Schouwen. U vindt elders in dit blad daarvan een verslag.

De familiedag van gewest *Utrecht/Het Gooi* mocht er ook zijn, daarvan getuigt de beschrijving, die één der deelnemers er van heeft gegeven en die u ook in dit nummer vindt afgedrukt.

We weten nog niet, of *Drente's* weekend in Havelte even goed geslaagd is als vorig jaar. Aan het programma heeft het vast niet gelegen, dat bood vele mogelijkheden.

Noord-Brabant heeft opnieuw een poging gedaan, in Den Bosch het Verbond te introduceren. Er zijn daar weliswaar wat verspreide leden, maar een gemeenschap of werkgroep bestaat er nog niet en dat is ongetwijfeld in een stad met een toch niet onbelangrijke groep buitenkerkelijken een tekort.

Belangstellenden werden daarom uitgenodigd om op 4 oktober te komen luisteren naar twee sprekers, een katholiek en een humanist, die hun visie gaven over „Christendom en Humanisme in deze tijd”. Van R. K. zijde sprak pater prof. St. Kreykamp, O. P. uit Nijmegen, de humanist was de Verbondsvoorzitter dr. van Praag. De belangstelling bleek veel groter dan men verwacht had, ruim 80 mensen waren aanwezig. In de pauze kon men een strook invullen indien men verder over het humanisme geïnformeerd wenste te worden, en er waren hiervoor een kleine dertig belangstellenden.

Op 14 oktober werd met een deel van deze mensen en de reeds bestaande leden opnieuw een bijeenkomst gehouden, nu met sprekers van het H. V. Na afloop werd besloten, dat enkele leden samen met het gewestbestuur een poging gaan ondernemen tot een vaste kern te komen, die gedurende de winter nog een aantal malen bijeen zal komen. We hopen van harte dat men succes zal hebben.

Gelderland heeft zijn studiedag in Arnhem weer achter de rug. De opkomst was uitstekend (90) en de inleiding van voorzitter van Praag over „De toekomst van het ongelooft” leverde ruimschoots stof voor discussie. Daartoe heeft vooral bijgedragen het feit, dat de inleider in een syllabus een aantal vragen had gesteld, die zeer puntig de problemen, waar we vooral in Nederland mee te maken hebben in de verhouding tussen christendom en humanisme, aangaf. De deelnemers en de organisatoren kunnen op een zeer geslaagde dag terug zien.

Mulisch en de gespletenheid van het menselijk bestaan

Harry Mulisch: *Voer voor psychologen, De Bezige Bij, Amsterdam, 1960.*

Mulisch lijkt mij de typische vertegenwoordiger van een stuk modern denken en leven en om die redenen alleen reeds is het de moeite waard zich in zijn werk te verdiepen. Ik schrijf „in zijn werk” en niet „in hem”, in Mulisch. Het boek „Voer voor psychologen” geeft alle aanleiding te zeggen dat Mulisch ons interesseert, het is nl. een autobiografie. Vertaald betekent dat zelf-beschrijving, eigen-levensbeschrijving. Wie interesseert ons nu eigenlijk: de schrijver M., zoals hij schrijft, zoals hij leeft, leefde of de man, die hij beschrijft? Het gaat lijken op de bus met Droste's chocolade, die mij als kind zo fascineerde, want de verpleegster op de bus had een bus in de hand, waarop een verpleegster stond met een bus in de hand, enz. enz.

Zelden las ik een schrijver, die zich zo onthutsend in het probleem der identiteit stortte, d.w.z. antwoord zoekt op de vraag „wie ben ik eigenlijk?” Ben ik dezelfde? Waarom niet een geheel andere? De literatuur en de psychologie hebben het probleem vaker aangesneden, ongetwijfeld! Wij veronderstellen dat het kind, dat op een gegeven dag het woordje „ik” gaat gebruiken, iets reëls bedoelt, maar wie is die „ik”?

Er is een „ik” en een „zelf”, er is een „ik”, een onbewuste „ik”, er is de man met zijn schaduw, er is een „ik” met een „ik-ideaal”, met zijn über-Ich”. Telkens tracht het eerste „ik” zich los te maken van zijn tweede „ik”: talrijke ego's en alter-ego's. Wij distantiëren ons van ons zelf, ontlopen verantwoordelijkheid, zoeken een toevluchtsoord, maar daarmee is reeds te weinig en te veel gezegd: „wij” is ook „ik”, al is het dan ook weer anders gezien. Het resultaat is een serie instanties in ons, die gelijktijdig en na elkaar van zich doen spreken en zich doen gelden. Men noemt dit ons groeiend zelfbewustzijn, dat echter met een steeds sterker wordende duizeligheid gepaard gaat in verband met al die verpleegsters op de bussen: het wordt als maar erger, als maar onduidelijker en verbijsterender, onoplosbaarder.

Aan de andere kant groeit begrijpelijkerwijze de wens de twijfelaar in ons kwijt te raken, de tegenstrijdigheden te overwinnen, een mens uit één stuk te zijn, de min of meer zelfstandige, partiële neigingen, gevoels-, bewustheden in ons te integreren tot één „ik”, één „zelf”, of hoe men dat dan ook wil noemen.

Het lijkt mij belangrijk dat de Grieken met hun veel-goden-dom kans zagen deze integratie buiten zichzelf te plaatsen en daarmee te ontlopen, maar dat het Nieuwe Testament zeer uitdrukkelijk stelt dat een koninkrijk dat in zichzelf verdeeld is gedoemd is ten onder te gaan. Voor de christen is er geen mogelijkheid meer zowel een Apollo als een Dionysos te aanbidden en te vriend te houden. Het mag dan waar zijn dat de dubbele moraal desondanks steeds gebleven is, zij werd ook steeds sterk geminacht. Het moge waar zijn dat Faust-figuren pacten met duivels sloten en Goethe kans zag Faust op het laatste moment alsnog te redden, omdat hij zijn best zo gedaan had. Goethe is al geen christelijk denker meer. Vooral op het terrein van de seksuele ethiek is de mens van de laatste eeuw op verbeterd en krampachtige wijze bezig geweest een integratie tot elke prijs te verkondigen: het ideale huwelijk immers, waarin een ideale erotische verhouding tot stand komt, wordt door een ideale

kameraadschap der partners gedragen. Al deze idealen moeten geïntegreerd worden en de mens moet daarbij als man of vrouw uit één stuk al deze eisen realiseren. Elke dubbelslachtigheid wordt als ongewenst, ziek of onvolgroeid gezien.

Absurde eis

Pas gedurende de laatste decennia dringt de absurditeit van deze eisen tot ons door. Ja, we zijn ons gaan afvragen of dit nu juist niet het kenmerk van het menselijke bestaan is: dit gespleten-zijn, enerzijds, dit heimwee naar een toch weer één-worden aan de andere kant. En dan een één-worden zonder een stuk van ons leven te verwerpen en te verfoeien. Het christelijke geloof zag de duivel als de tegen-speler van één god, wij zijn ons bewust geworden dat we vele goden en vele duivels in ons herbergen. Op verschillende manieren is dit in de moderne levensfilosofie tot uitdrukking gekomen. Pleszner heeft de gespletenheid op onvolprezen wijze getypeerd met zijn beeldspraak van een excentrische tegenover een centrische tendentie. De excentrische instantie in ons ziet hoe wij in eerste instantie vitaal en instinctmatig leven en streven, distantieert zich hier vervolgens van, maar verlangt er tenslotte naar terug omdat wij mensen onvolkomen, half zijn zonder de erkenning van het centrische, vitale in ons. Ook in de christelijke denkwereld is men tot nieuwe formuleringen van de gespletenheid gekomen. In het schrijversbestaan van Mulisch worden deze abstracte vragen een geleefde werkelijkheid. Ik-die-schrijf, ik-die-leef, ik-die-leefde, die-zal-leven en die al schrijvende van moment tot moment verander en word. Bijzonder duidelijk maakt Mulisch deze gespletenheid in wat hij schrijft over de droom. Er droomt iets van ons zelf in ons zelf, dat is iets zeer essentieels, maar we hebben er niet de minste macht over, we kunnen het vrijwel nooit onthouden en het explodeert als het ware op het onverwachtst midden in ons bestaan. Ik denk aan de sleuteldroom, een serie suggestieve, diepzinnige beelden, die ons iets over ons zelf duidelijk maken zonder dat wij er ooit volledig achter komen wat de strekking was. De droom komt en verdwijnt volgens eigen grillen, of wetten(?). Vragen we de droom echter opzettelijk en bewust ons in te lichten dan komen wij van de koude kermis thuis: wellicht zal hij met ons spotten. Het lijkt op de inspiratie van de kunstenaar en op de heldere invallen, die ook wij gewone mensen wel kennen. Ze worden ons als het ware door een soort genade in de schoot geworpen en leren ons iets authentieks van ons zelf. De kunstenaar voelt zich (terecht of ten onrechte) op dit punt vaak trefzeker, maar wij, zondagsschilders en St.-Nicolaas dichters, missen hun zekerheid maar al te vaak en toch verlangen ook wij naar het echte, eigenlijke, ook wij willen ons zelf zijn, ons zelf worden, groeien en we proberen de disparate brokstukken, waarmee we in aanraking komen voor ons zelf te aanvaarden en liefst toch wel in verband met de rest van ons leven te brengen. Ter vermijding van het paradoxaal en tegenstrijdige karakter van ons bestaan verschuilen we ons dan vaak in een of ander hecht stelsel van gedachten en meningen. Of we verzeilen in het stamelen van een of ander mystiek irrealisme. In beide gevallen dreigt verstarring en gemaniereerdheid en miskenning van onze aard.

Harry Mulisch

Niet bang

Mulisch nu is niet bang voor de uit diepe lagen komende impulsen en boodschappen. Hij is niet bang voor de mystische taal van alchemisten en sektenleiders, voor dromen 's nachts en overdag. Dat zegt nog niet veel, maar essentieel is dat hij deze dingen in het leven een zekere waarde geeft, ze ergens plaatst tussen en naast een bewust en redelijk denken, dat zich geen knollen voor citroenen laat verkopen. Met als middenpaneel een groots en helder besef van eigen levensgeschiedenis. In dit boek vindt men het klassieke verhaal van een zoon en zijn ouders, een diep ontroerende reeks van gebeurtenissen. Geflankeerd door allerlei andere stukken.

Ik hoor al betogen dat we die andere stukken cadeau kunnen krijgen, desnoods maar op de koop toe moeten nemen. Of anders, men zou het klassieke verhaal er uit kunnen lichten, zoals men met Woutertje Pieterse heeft gedaan. Fout, mis! De Ideeën horen er ook bij. We kunnen nu wel heimwee hebben naar Multatuli als een man uit één stuk, maar dat heimwee blijft voor onze rekening en van Woutertje Pieterse moeten we dan maar een sentimenteel genre-stukje maken. Met Mulisch is het niet anders. Zijn context hoort er ook bij, de boutade, de scheldpartij, de verbittering, het cynisme, de mystieke Tangelijn, de surrealistische strohalm. Het oeuvre, het werk is één. Ook al houden we het ene ogenblik meer van het, van hem dan het andere. Allicht.

Ligt het probleem voor velen onzer niet gelijk? Ook wij willen zijn, zoals wij menen dat we volledig zijn, inclusief weet ik wat niet allemaal. Met tekorten, maar vooral niet alleen met tekorten, maar wel met dromen, met heldere invallen, met inspiraties en met een kritisch en redelijk bewustzijn, dat voortdurend bakkeleit met deze context-motieven. Niet om ze te onderdrukken, maar pas wanneer ze te voorschijn gekomen zijn, om ze te weerleggen. Dit gaat niet zonder een gevoel van verscheurdheid, maar dat woord doet me te veel aan tandenknarsen denken! Met een gevoel van gespletenheid, maar het woord gespletenheid doet me te veel aan ziek en kapot denken en daar heeft het niets mee te maken. Met misschien het gevoel, dat we hier vlak bij de geestelijke onzindelijkheid terecht komen. Maar in Mulisch's werk vind ik een luciede besef van deze zo nu en dan vermijdelijke onzindelijkheid, die daardoor weer zindelijk wordt. Want het verlangen naar doorzichtigheid, naar waarheid, naar honnêteté, of hoe men het ook wil noemen laat de moderne mens niet meer los, ook al drijft het hem telkens naar de grenzen van het nihilisme.

Ja, ik vraag me af of de grens-situatie van het filosofische nihilisme voor ons niet de toetssteen van de waarde onzer levensbeschouwing is.

V. W. D. Schenk

Het religieuze atheïsme van Heidegger

Het werk „Sein und Zeit” van Martin Heidegger, dat in 1927 werd gepubliceerd, is één van de belangrijkste bronnen der existentiële filosofie. Sartre is er sterk door geïnspireerd en men zou in dit verband met een beeld kunnen zeggen, dat Sartre met „L’Être et le Néant” op de schouders van Heidegger staat. Er zijn twee karakteristieke verschillende houdingen in het existentialisme, die gerepresenteerd worden door Heidegger en Sartre enerzijds en Jaspers en Marcel anderzijds. Heidegger en Sartre zijn atheïstische existentiële filosofen.

Heidegger tracht een zijnsleer of ontologie op te bouwen uitgaande van de mens, wiens bestaan („Dasein”) hij onder de loupe neemt. De mens is vrij ten aanzien van de mogelijkheden die hij wil aangrijpen. Dit is met het zijn van de mens zelf gegeven. Hij kan niet leven zonder altijd beslissingen te nemen die hij uiteindelijk nooit kan beredeneren. (Het moet vermeld worden dat Heidegger zelf op een gegeven moment partij koos voor het Hitlerisme – een onbegrijpelijke misdaad).

De mens is in de wereld „geworpen”. Het beklemmende van deze situatie wordt versterkt door het inzicht dat men toeloopt op de dood, op het niets. Men heeft niets dan het leven dat noopt beslissingen te nemen, waarbij men niet kan inzien welke houding de juiste is. Dit is het nihilistische bij Heidegger. Doch men kan de diepste moeite doen om in zich opgesloten mogelijkheden te verwezenlijken.

De mens moet constateren dat hij in de wereld is. Hij kan er zich niet uit begrijpen. Een los maken van ik en wereld is onmogelijk. Deze ondervinding maakt twee dingen duidelijk: 1) De mens is in de ruimte en daarmee verbonden. Hij heeft de ruimte nodig om te kunnen bestaan. Bestaan is de menselijke wijze van zijn, waarbij men van de ruimte gebruik moet maken. 2) De mens leeft in de tijd als wijze van zijn. Hij is vooruitlopend, „sich vor weg”, moet altijd aan het volgende moment denken. De mens is bevangen in „Sorge” voor zijn bestaan, waarbij de wereld benut wordt als „Zeug” (werktuig). Hij is in de wereld van ruimte en tijd verbonden met medemens, met „Mitseienden”. Met de „Mitseienden” moet men zijn bestaan „besorgen”.

Met het „men” meeleven

De mens zit vast aan het „men”. Heidegger spreekt van „verfallen sein an das Man”, vervallen zijn tot het „men”. Iedereen leeft zoals

„men” leeft, hetgeen niets persoonlijk eigens betekent, maar een walgelijk conformisme. Als men het bovenstaande geconstateerd heeft rijst echter een merkwaardige mogelijkheid: zich aan het „men” te ontworstelen en „zelf” te worden, dat wil zeggen mogelijkheden die in zich opgesloten liggen te realiseren, zichzelf te zijn. Deze vrijheid kan goed en slecht worden gebruikt. De realisering der mogelijkheden draagt haar zin in zichzelf. Zij kunnen niet algemeen gesteld worden maar zijn, binnen de perken der historische gebondenheid, uniek. De realisering van het zelf zijn heeft wel een historisch karakter, maar gaat boven het algemene van het „men” uit.

Unieke mogelijkheden

„Dasein ist Sein zum Tode”. De mens loopt op de dood toe. Het noodlot om in het niets te verdwijnen moet men zich volkomen realiseren bij het werken aan zijn unieke mogelijkheden. Het niets is juist het appellerende. Heidegger karakteriseert dit met de uitdrukking: angst, de stemming die weergeeft dat de mens weer in het niets ondergaat, angst voor het niets. Men moet de angst als een appel voelen tot vastberaden realiseren der mogelijkheden, om „het eigenlijke zijn” te realiseren tegenover „het men zijn”. De mens is geroepen een unieke onherhaalbare werkelijkheid tot stand te brengen. De dood doet dit stuk zinnigheid te niet. Deze filosofie heeft een heroïsch aspect, een aristocratisch karakter, evenals die van Sartre. Zij is niet voor de massa, die met het „men” meeleeft.

De latere Heidegger

Wij hebben gezien dat Sartre en de Heidegger van „Sein und Zeit” vrij dicht bij elkaar staan. Sartre stelt dat de mens zelf verantwoordelijk is en geen enkele mogelijkheid heeft een beroep te doen op het karakter van de wereld of op een godsgeachte. Dit atheïsme treffen we ook bij Heidegger aan.

Bij Heidegger komt de mens voort uit een geschiedenis, waardoor zijn vrijheid dus beperkt is. Maar dit neemt de persoonlijke, individuele schepping niet weg. De latere Heidegger wijst er op, dat de zich realiserende mens toch tegen een „Sein” komt te staan. Bij de realisering ondervindt hij de betrekking tot dit Zijn. Deze

wending van Heidegger geeft zijn atheïstische filosofie een religieus cachet. Het denken van Heidegger distantieert zich van de gangbare gedachtenstelsels om eigen wegen, „Holzwege” (boswegen) te gaan.

„Die Sprache ist das Haus des Seins.” De taal is het huis van het Zijn; „in haar behuizing woont de mens.” Vandaar dat de taalbeschouwing een zeer voornamelijk rol speelt in Heideggers filosofie die het Zijn zoekt. En begrijpelijk wordt het ook dat Heidegger in zijn geschriften een strijder is tegen zijn tijd, waarin men het Zijn is vergeten. Heideggers beschouwing „Über den Humanismus” (1946) is eveneens aan het Zijn georiënteerd.

Over het humanisme

„Dat is humanisme: denken en zorgen dat de mens menselijk is en niet onmenselijk, – inhuman –, dat wil zeggen buiten zijn wezen.” De zorg is er op gericht de mens weer in zijn wezen terug te brengen. Dit betekent dat de mens (homo) menselijk (humanus) wordt. Op de vraag waarin de menselijkheid van de mens bestaat kan worden geantwoord dat ze rust in zijn wezen. Maar de kardinale kwestie rijst dan vanwaar en hoe het wezen van de mens zich bepaalt. Marx vindt dat dit geschiedt in de maatschappij, de christen vindt dat dit gebeurt in relatie tot de godheid, de Romeinse humanisten vormden zich aan de Griekse wijsheid en zo voort.

Sommige humanismen houden de historische continuïteit vast, zoals dat van de Renaissance-tijd en dat van het achttiende eeuwse Duitsland (Winckelmann, Goethe, Schiller); andere humanismen gaan niet terug op de antieken, zoals het maatschappelijke – van Marx en het existentialistische – van Sartre. Maar, zo concludeert Heidegger, „hoe verschillend de soorten van humanisme ook mogen zijn ze komen toch hierin overeen dat de „humanitas” van de „homo humanus” bepaald wordt met het oog op een reeds vaststaande uitlegging van de natuur, de geschiedenis, de wereld, de wereldgrond, dat wil zeggen van het zijnde in zijn geheel.”

Jac. de Roy

Literatuur:

C. A. Mennicke „De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken.” 1951.
M. Heidegger „Sein und Zeit”. 1927.
M. Heidegger. „Holzwege”. 1950.
M. Heidegger. „Über den Humanismus”. 1946.
Jan Aler. „De taal bij Martin Heidegger” (artikel in het Algemeen tijdschrift voor wijsbegeerte en psychologie. 53e jaargang, aflevering 5, augustus 1961).

Szczesny wordt ook in de V.S. gelezen

In „The Unitarian Register and the Universalist Leader” (zomer no. 1961), het maandblad van de vrijzinnige Unitarians en Universalists in Amerika, die op 11 mei 1961 zich hebben verenigd tot the Unitarian Universalist Association, lezen wij, dat „Die Zukunft des Unglaubens” van onze geestverwant Gerhard Szczesny thans ook in de V.S. wordt verspreid onder de titel „The Future of Unbelief” (New York, George Braziller, Inc. \$ 4.00). Dat de Unitarians en Universalists over het algemeen veel vrijzinniger zijn dan de tegenwoordige vrijzinnigheid in Nederland, blijkt ook uit de waardevolle recensie van Robert Henry Holmes (predikant aan de First Parish Church (Unitarian), Bedford, Mass.), die o.m. schrijft: „Zulk een eerlijk geluid weerklonk tot nog

toe niet in de V.S. Wij zijn deze Duitse intellectueel erkentelijk voor de openhartigheid, waarmee hij de werkelijke positie van het huidige Christendom aangeeft.”

In hetzelfde nummer van dit blad troffen wij een advertentie aan van the American Humanist Association, luidende: „Zij ge ontgroeid aan goden, heilanden, supranaturalisme? Zijt ge volledig op uw medemens ingesteld? Wees dan welkom in de rijen van de Humanisten!”

Wij nodigen u hartelijk uit, om lid te worden van the American Humanist Association. Stuur \$ 1 voor 3 maanden proef-lidmaatschap (of \$ 5 voor een heel jaar) aan: American Humanist Association, Dep’t U, Yellow Springs, Ohio.” P.D.v.R.

Lezingen voor de radio

5 nov. (VARA) 9.45 uur: Dr. G. v. d. Wal: „Wat zegt een humanist ervan?”;

12 november, 9.45 uur (VARA): J. van der Molen: „Preston Cobb: een symbool”;

19 november, 9.45 uur (VARA): dr. D. H. Prins over „Mensen zoeken hun eigen weg”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Shanti Sena, een vredesbrigade in India

Voor de Haagsche gemeenschap sprak op 22 oktober de heer Devi Prasad uit India over de „Shanti Sena”.

Devi Prasad is gedurende drie jaar naaste medewerker geweest van Gandhi, speciaal op het gebied van onderwijs en opvoeding. Hij is tot nu toe redacteur van „Naitalin”, hetgeen het beste vertaald wordt door „Opvoeding tot nieuwe mensen”. Sinds het optreden van Vinoba Bhave werkt hij mee aan de „Bhoodan Movement”, de landgiftbeweging, welke zoals bekend de grootgrondbezitters er toe wil bewegen vrijwillig grond af te staan aan boeren, die geen grond bezitten.

Spr. wees allereerst op de religieuze tegenstellingen in India en het kastewezen. Hij verhaalde hoe hij in een bepaalde plaats zag, dat de onaanraakbaren, de paria's niet dicht bij de tempel mochten komen dan op een afstand van 500 m. Gandhi heeft gestreden voor de rechten van de paria's, uitgaande van de overtuiging dat de mensen als broeders dienen te leven, als zonen van eenzelfde God. Shanti Sena wilde het werk van Gandhi voortzetten. Strijd tegen analfabetisme, verbetering van misdadigers, economische verheffing van het volk en grotere verdraagzaamheid tussen hindoes en mohammedanen was zijn streven en is ook het streven van de Shanti Seniks. De Shanti Sena beweging is het best te vertalen met „vredesbrigade”.

Men kan strijdende groepen met geweld scheiden. Hiermee wordt niets bereikt, wel met Gandhi's politiek van non-violence, geweldloosheid, meende de heer Prasad. *Er zijn verschillen tussen mensen, maar veel groter zijn de overeenkomsten.* Uitgangspunt van de Shanti Sena is de fundamentele eenheid van de mensheid. Voeger slaagden religies erin eenheid en orde in het maatschappelijk leven te waarborgen aldus spreker. Tegenwoordig is de invloed

van de religies zo verzwakt, dat het nodig is het vredesideaal te verwerkelijken door nieuwe organisaties zoals in India de vredesbrigades. Het nadeel van de partijpolitiek is, dat zij in de gemeenschap de tegenstellingen steeds aanwakkert. Dit bleek in India, waar de vrijwillige landhervormingsbeweging ernstig belemmerd werd door partijpolitieke strijd in de dorpen. De Shanti Sena telt nu 3000 vrijwilligers, iedere vrijwilliger neemt een groep van 5000 mensen voor zijn rekening. Hij leeft temidden van deze mensen, tracht moeilijkheden op te lossen, verdraagzaamheid te doen groeien, waar verschillende religies elkaar bestrijden. Deze vrijwilligers moeten bereid zijn tot een persoonlijk offer. Men bestudeert de psychologie van het conflict, tracht de mensen op te voeden tot vrijheid en poogt conflicten door gesprekken uit de wereld te helpen. Het werk wordt door vrijwillige bijdragen gefinancierd, verkregen uit de gemeenschap waar men werkt, omdat men het werk onafhankelijk van regering en politieke partijen wil uitvoeren. Ook worden internationale congressen georganiseerd.

Natuurlijk is er verzet tegen de beweging, o.m. van orthodoxe zijde. Maar er is ook vaak tegenstand van grootgrondbezitters en andere belangengroepen. De Shanti Seniks zijn meestal werkzaam in de reeds genoemde „Bhoodan Movement”, de landgiftbeweging. De beweging poneert dat mensen evenmin aanspraak kunnen maken op bezit van land als op bezit van lucht, licht en water. De beweging is geen religieuze groepering, maar een beweging, die geestelijke en materiële doeleinden nastreeft, verbetering van de economische toestand en de sociale verhoudingen in de geest van Gandhi. Mensen van verschillende geloofsrichtingen kunnen er dan ook aan deelnemen. De vertaling werd voortreffelijk verzorgd door dr. Jef Last. P. Kr.

Geloof of ongeloof in de mens

„Vele staatkundige leiders van onze natie hebben herhaaldelijk vastgesteld, dat het wereldconflict zich afspeelt tussen mensen, die in God geloven en mensen, die niet in God geloven. Ik geloof, dat ze het niet goed zien. Het wereldconflict is meer essentieel dan een Godsvoorstelling: het is een strijd tussen hen, die in de mens geloven en hen, die niet in de mens geloven.

De godsvoorstellingen van de mensen zijn onderling uiteenlopend: een wispelturige Heer, maar ook een Kracht, die liefde is; een Schepper, die de Schepping aan haar lot overlaat, maar ook een kracht in alle leven en in de mens zelf. Het feit, dat een mens zegt in God te geloven, maakt hem daarmee nog niet rechtvaardig of een aanhanger van vrijheid en democratie.

's Mensen Godsvoorstelling is vaak een weerspiegeling van zijn houding jegens zichzelf en anderen; zij is verbonden met zijn geloof of ongeloof in de mens.

James C. Brewer
(in „The Unitarian Register and the Universalist Leader”, Boston, V.S., juni 1961)

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Stijlmijmerij

Deze keer een paar opmerkingen „van de brug af gemaakt”. Ze zijn namelijk afkomstig van een spreker en wel van een, wiens naam wij niet alleen veelvuldig tegenkomen op de programma's van onze gemeenschappen, doch ook onder vele belangrijke artikelen in o.a. „Mens en Wereld”. Maar op verzoek van de betrokkene moet ik die naam hier onvermeld laten.

Deze spreker schrijft dan, dat hij aan de voor een goede bijeenkomst benodigde ingrediënten — prettige zaal, bloemetje, interessant onderwerp etc. — er graag nog een zou willen toevoegen: een publiek, dat aandachtig luistert en in gedachten bezig is met wat er gezegd wordt. Maar, en nu komt het, hij vreest dat dit luisteren en meedenken ongunstig beïnvloed wordt door de tientallen sigaren en sigaretten, die tijdens de voordracht in de zaal worden opgestoken.

Er is zeker aanleiding, om bij dit onderwerp even stil te staan. Stelt u zich nu eens in de plaats van de spreker. U bouwt voorzichtig uw betoog op, vermijdt hiaten om te voorkomen dat de toehoorders het verband zouden kwijt raken, u zoekt naar voorbeelden om uw stellingen te illustreren, kortom, u doet alles wat mogelijk is om uw publiek tot luisteren te brengen, sterker nog, om het te laten meedenken. En net wanneer u gelooft: nu heb ik ze, nu doen ze mee, nu is er contact, strijkt iemand een lucifer af en gaat doodgemoedereerd zitten roken. Weg aandacht, weg spanning, weg sfeer. Want nu is het hek van de dam! Nu krijgen tientallen anderen ook plotseling trek in nicotine en het

duurt niet lang, of u bent uw gehoor niet alleen figuurlijk kwijt, maar ook letterlijk. Het enige, wat u nog vaag door de troebele nevel heen kunt onderscheiden, zijn overal opglolende lichtpuntjes. En daar moet u tegenaan spreken!

'k Zal kort zijn: dit mogen wij een spreker niet aandoen. En dit mogen we ook niet onze niet-rokende medebezoekers aandoen! Iets nalaten ter wille van de ander, 't lijkt mij best in een humanistische stijl te passen.

De ongenoemde spreker vraagt van zijn luisteraars nog meer. „Is een applaus verplicht? Of zou het gehoor kunnen aanvoelen wanneer het wel en wanneer het niet op z'n plaats is?” Ik geloof, dat het gehoor inderdaad wel kan bepalen of het klappen moet of niet. Maar het staat zo gek als je het niet doet. Of als maar enkelen het doen. Met een vrolijk programma is het geen vraag, dan klap je, al was het alleen maar voor de gezelligheid. Maar bij een spreker met een ernstig onderwerp, tjaja, ik weet het niet. Als het onderwerp je gepakt heeft wil je de inleider toch op de een of andere manier laten merken dat je hem dankbaar bent of op z'n minst, dat je hem begrepen hebt. Je kunt hem niet allemaal de hand gaan drukken na afloop of stuk voor stuk dankjewel gaan zeggen. Dus applaudiseren we dan maar. Of weet u iets beters?

Verder doet onze spreker nog een beroep op de voorzitters van de bijeenkomsten om vooral niet te lang van stof te zijn. De spreker met een paar woorden inleiden, de eventuele dis-

cussie in goede banen houden en het slotwoord kort en krachtig maken, meer behoeft een voorzitter in een bijeenkomst echt niet te doen.

En ten slotte pleit inzender voor meer overleg tussen bestuur en spreker als men de bezinningsochtend wil omlijsten. De lijst klopt namelijk niet altijd met hetgeen omlijst wordt. 't Is zeker aan te bevelen naar het advies van de inleider in deze te luisteren en wanneer hij een opluistering in de vorm van muziek of voordracht overbodig acht, dan moeten wij hem niet tegen z'n zin in een lijstje zetten.

De slotregels van de brief wil ik u niet onthouden. „Waar de bezoekers meewerken om de geboden inhoud een passende vorm te geven, kan een traditie ontstaan, die, zal ze echt humanistisch zijn, veel speling moet laten voor de verschillende behoeften van spreker en gehoor en voor verdere ontwikkeling. En waar men de behoefte aan vormverzorging niet of nauwelijks gevoelt; kan men met forceren slechts schade aanrichten”.

Mijn hartelijke dank voor deze reactie en graag meer van dit soort!

Styljet

Te huur voor langere tijd **gemeub. landhuisje** te Lunteren, voor 4 à 5 personen, zeer mooi gelegen.

Te bevr. Händelstr. 32, Arnhem, telef. 26569.

Vrouw zoekt aansluiting voor

REIS NAAR ISRAEL

in voorjaar 1962. Bezit rijbewijs.
Brieven onder no. nov. 2 aan het bureau van dit blad.

Wij zoeken voor onze dochter, 20 jr., 1e jaars-studente, in Amsterdam een

ZIT-SLAAPKAMER

Ze is genegen een leerling(e) middelbare school (M.M.S.) of lagere klassen H.B.S. of gymn. enige hulp te bieden bij het huiswerk.
Brieven onder no. nov. 1 aan het bur. v. d. blad.

**Heden is de
KALENDER 1962
verschenen**

Prijs f 2.50

Uw bestelling wordt gaarne ingewacht
Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 - Utrecht

CREMATIE

is dé oplossing bij het nijpende
gebrek aan grond.

Crematie is bovendien esthetisch.

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

Ook de buitenkerkelijke leden van de
Partij van de Arbeid hebben een
organisatorisch centrum nodig

**DE HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP
is dit centrum!**

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne
toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210 - Leiden

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering,
gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt
door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

Stichting bejaardenzorg Humanitas - Hengelo

vraagt voor spoedige indiensttreding

directrice of echtpaar

voor haar verzorgingshuis met 25 bedden.
Diploma verpleegster of ervaring als verpleeghulp is gewenst.

huishoudelijke hulp (intern)

Enige ervaring op gebied van bejaardenzorg strekt tot aanbeveling.

Salaris enz. nader overeen te komen.

Sollicitaties met vermelding van persoonlijke gegevens, opleiding en ervaring in te zenden
aan het secretariaat Woolderesweg 64, Hengelo.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden,
onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.
Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.
Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de
uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(Radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees bedraagt thans ruim

5000

De abonnementsprijs is f 4,- per jaar. Voor hen, die nu abonnee willen worden, openen
wij de mogelijkheid om alle nog in 1961 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs voor 1962 kunt u overschrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de
Hum. Luisterkring te Utrecht met als overschrijving: Nieuw abonnee 1962.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door
het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten
tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.